

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра економіки підприємства і міжнародного бізнесу

07/01-114М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання практичних завдань та самостійної роботи
із навчальної дисципліни
«Екологічний вимір світової економіки
та міжнародної політики»
для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні
відносини» спеціальності С1 «Економіка та міжнародні
економічні відносини» денної та заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною радою
з якості ННІЕМ
Протокол № 9 від 19.05.2026 р.

Рівне – 2026

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» спеціальності С1 «Економіка та міжнародні економічні відносини» денної та заочної форм навчання [Електронне видання] / Жемба А. Й., Срібна Є. В. Рівне : НУВГП, 2026. 31 с.

Укладачі:

Жемба А. Й., к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу;

Срібна Є. В., к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу.

Відповідальний за випуск:

Гарнага О. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу

Керівник групи забезпечення ОПП:

Срібна Є. В., к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу.

Попередня версія: 06-01-162М

© А. Й. Жемба, Є. В. Срібна, 2026

© Національний університет
водного господарства та
природокористування, 2026

ЗМІСТ

1. Загальні положення	4
2. Тематичний зміст навчальної дисципліни	8
3. Методичні рекомендації до проведення практичних занять	10
Практичне заняття № 1. Екологічний імператив у сучасній системі міжнародних відносин. Концепція сталого розвитку	10
Практичне заняття № 2. Глобальні екологічні проблеми як детермінанти світової політики	11
Практичне заняття № 3. Міжнародно-правовий та інституційний механізми екологічного регулювання	13
Практичне заняття № 4. Кліматична дипломатія та геополітика: від Кіотського протоколу до Паризької угоди	14
Практичне заняття № 5. Екологічна політика провідних акторів світової політики та місце України в ній	15
Практичне заняття № 6. «Зелена» та циркулярна економіка як нові моделі глобального господарювання	17
Практичне заняття № 7. Європейський зелений курс (European Green Deal) та його вплив на міжнародну торгівлю. Механізм СВМ	18
Практичне заняття № 8. Екологічні стандарти у діяльності ТНК. Концепція ESG	19
Практичне заняття № 9. Міжнародний ринок екологічних товарів, послуг та технологій. Зелені інвестиції та фінанси	21
Практичне заняття № 10. Екологічні аспекти зовнішньоекономічної безпеки України та зелена модернізація МЕН	22
Практичне заняття № 11. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів та кейсів	23
4. Індивідуальне науково-дослідне завдання	24
5. Рекомендована література	28

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» визначає важливу роль у професійній підготовці майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

На сучасному етапі розвитку людства екологічна криза перестала бути суто локальною чи національною проблемою, перетворившись на глобальний виклик, що безпосередньо впливає на архітектуру міжнародних відносин та динаміку світогосподарських зв'язків. Перехід до сталого розвитку, кліматична дипломатія, реалізація Європейського зеленого курсу (European Green Deal) та декарбонізація економіки стали ключовими трендами глобальної політики та бізнесу.

Для магістрів зі спеціальності «Економіка та міжнародні економічні відносини» розуміння екологічного виміру є критично важливим, оскільки сучасні торговельні обмеження (наприклад, СВВАМ — вуглецеве коригування імпорту), інвестиційні потоки (ESG-інвестування) та міжнародні договори формуються з урахуванням екологічних імперативів. Вивчення дисципліни «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» дозволяє майбутнім фахівцям з міжнародних економічних відносин аналізувати складні взаємозв'язки між економічним зростанням, політичними рішеннями та екологічною безпекою на глобальному рівні.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» є формування у здобувачів вищої освіти системи теоретичних знань і практичних навичок щодо аналізу впливу глобальних екологічних факторів на розвиток світової економіки, формування міжнародної екологічної політики та інструментів «зеленої» модернізації міжнародних економічних відносин.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань**:

- дослідження теоретико-методологічних засад екологізації світової економіки;
- аналіз діяльності міжнародних організацій та інституцій у сфері охорони довкілля та сталого розвитку;

- вивчення правових та економічних інструментів глобального екологічного регулювання;
- оцінка впливу кліматичних змін на стратегії міжнародних компаній та національних економік;
- розуміння ролі екологічної дипломатії у розв'язанні транскордонних та глобальних екологічних проблем.

Предметом вивчення дисципліни є економічні, політичні та інституційні відносини, що виникають між суб'єктами світового господарства та міжнародної політики у процесі їхньої взаємодії з навколишнім середовищем та під час формування глобальної системи екологічної безпеки.

Внаслідок виконання практичних завдань та самостійної роботи, відповідно до вимог освітньо-професійної програми, здобувачі вищої освіти мають досягти таких результатів:

Студент повинен **знати**:

- сутність концепції сталого розвитку, теорії «зеленої» та циркулярної економіки, межі економічного зростання в умовах екологічних обмежень.

- ключові міжнародні конвенції, угоди та протоколи у сфері екології (Паризьку кліматичну угоду, Кіотський протокол, Монреальський протокол тощо).

- роль і функції ООН (UNEP, РКЗК ООН), Світового банку, СОТ та інших міжнародних організацій у регулюванні екологічних процесів.

- механізми екологічного оподаткування, квотування викидів парникових газів (СТВ), зелені облігації та критерії ESG-інвестування.

- сутність та інструменти реалізації Європейського зеленого курсу та його вплив на зовнішню торгівлю України.

Студент повинен **вміти**:

- аналізувати та оцінювати вплив глобальних екологічних трендів та кліматичних ризиків на розвиток міжнародних економічних відносин та діяльність ТНК.

- оцінювати ризики та можливості для національної економіки і вітчизняного бізнесу від впровадження міжнародних екологічних стандартів (зокрема, механізму CBAM).

– збирати, обробляти та критично оцінювати статистичну інформацію міжнародних екологічних та економічних баз даних (World Bank, Eurostat, OECD тощо).

– формулювати пропозиції щодо оптимізації зовнішньоекономічної стратегії підприємств чи держави з урахуванням вимог екологічної безпеки та сталого розвитку.

– аргументовано відстоювати позицію у сфері міжнародної кліматичної політики та екологічної дипломатії.

Відповідно до ОПП освітня компонента «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» повинна забезпечити оволодіння здобувачем **компетентностей**:

ІК. Здатність виявляти та розв’язувати складні задачі і проблеми, генерувати нові ідеї у сфері міжнародних економічних відносин та/або під час навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог..

ЗК 3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

СК 1. Здатність приймати обґрунтовані рішення щодо налагодження міжнародних економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації.

СК 2. Здатність розробляти та аналізувати моделі розвитку національних економік і визначати їхню роль у сучасній світогосподарській системі.

СК 3. Здатність визначати й оцінювати прояви економічного глобалізму, виклики та дисбаланси глобального розвитку та їх вплив на міжнародні економічні відносини

СК 7. Здатність аналізувати й оцінювати геоекономічні стратегії країн з позиції національних економічних інтересів.

СК 10. Здатність обґрунтовувати стратегічну роль природоохоронних проєктів у розвитку міжнародного бізнесу в контексті Європейського зеленого курсу та Цілей сталого розвитку.

СК 11. Здатність аналізувати причинно-наслідкові зв’язки між глобальними екологічними викликами та трансформацією форматів взаємодії у міжнародних економічних відносинах.

СК 12. Здатність адаптувати зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів міжнародного бізнесу до принципів сталого розвитку та інструментів екологічного регулювання ЄС.

Програмні результати навчання наступні:

ПРН 4. Приймати обґрунтовані рішення з проблем міжнародних економічних відносин за невизначених умов і вимог.

ПРН 6. Аналізувати нормативно-правові документи, оцінювати аналітичні звіти, грамотно використовувати нормативно-розпорядчі документи та довідкові матеріали, вести прикладні аналітичні розробки, професійно готувати аналітичні матеріали.

ПРН 8. Розробляти та досліджувати адаптивні моделі вирівнювання дисбалансів та нівелювання загроз глобального розвитку, пропонувати варіанти вирішення проблем за результатами дослідження.

ПРН 12. Визначати геоекономічні стратегії країн та їхні регіональні економічні пріоритети з урахуванням національних економічних інтересів і безпекової компоненти міжнародних економічних відносин у контексті глобальних проблем людства й асиметричності розподілу світових ресурсів.

ПРН 15. Розробляти та обґрунтовувати стратегії реалізації міжнародних природоохоронних проєктів, оцінюючи їхній внесок у капіталізацію бізнесу та досягнення Цілей сталого розвитку в умовах реалізації Європейського зеленого курсу.

ПРН 16. Аналізувати та прогнозувати зміни у форматах міжнародного економічного співробітництва, що зумовлені глобальною кліматичною політикою та новими вимогами до екологічної безпеки.

ПРН 17. Вміння інтегрувати екологічні стандарти та цілі сталого розвитку у стратегії зовнішньоекономічної діяльності, забезпечуючи відповідність бізнес-процесів вимогам європейського законодавства та глобальним екологічним нормам

Вивчення дисципліни «Екологічний вимір світової економіки та світової політики» базується на знаннях, отриманих з таких навчальних дисциплін, як «Глобальна економіка», «Соціальна відповідальність», «Міжнародні стратегії економічного розвитку».

2. ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Особливе місце у ході вивчення дисципліни «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» належить практичним заняттям, на яких відбувається закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях, семінарських заняттях та в процесі самостійної роботи над дисципліною. Перелік основних тем з навчальної дисципліни «Екологічний вимір світової економіки та міжнародної політики» наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Тематичний план дисципліни

Назва модулів та тем	Усього (год)	Лекції (год)	Практ. (год)	СРС (год)
<u>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.</u> <i>Глобальні екологічні виклики та міжнародна екологічна політика</i>	65	12	10	43
Тема 1. Екологічний імператив у сучасній системі міжнародних відносин	13	2	2	9
Тема 2. Глобальні екологічні проблеми як детермінанти світової політики (кліматичні зміни, деградація біосистем)	13	2	2	9
Тема 3. Міжнародно-правовий та інституційний механізми екологічного регулювання (ООН, ЮНЕП, глобальні конвенції)	13	2	2	9
Тема 4. Кліматична дипломатія та	13	4	2	7

геополітика: від Киотського протоколу до Паризької угоди				
Тема 5. Екологічна політика провідних акторів світової політики (ЄС, США, Китай) та місце України в ній	13	2	2	9
<u>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.</u> <i>Екологізація світової економіки та міжнародних економічних відносин</i>	70	12	12	46
Тема 6. «Зелена» та циркулярна економіка як нові моделі глобального господарювання	13	2	2	9
Тема 7. Європейський зелений курс (European Green Deal) та його вплив на міжнародну торгівлю. Механізм CBAM	15	4	2	9
Тема 8. Екологічні стандарти у діяльності ТНК. Концепція ESG (довкілля, соціальна сфера, управління)	14	2	2	10
Тема 9. Міжнародний ринок екологічних товарів, послуг та технологій. Зелені інвестиції та фінанси	14	2	2	10
Тема 10. Екологічні аспекти зовнішньоекономічної безпеки та зелена	14	2	4	8

модернізація МЄВ України				
УСЬОГО	135	24	22	89

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Глобальні екологічні виклики та міжнародна екологічна політика

Практичне заняття 1. Екологічний імператив у сучасній системі міжнародних відносин. Концепція сталого розвитку

Мета: Сформувати розуміння передумов виникнення екологічного імперативу в міжнародній політиці, еволюції концепції сталого розвитку та її ролі у трансформації глобальних економічних відносин.

План практичного заняття:

1. Аналіз еволюції глобального екологічного руху (від Римського клубу до Порядку денного на ХХІ століття).
2. Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР) до 2030 року: структура, взаємозв'язок економічних та екологічних індикаторів.
3. Екологізація системи МЄВ: ключові виклики та протиріччя між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Питання для обговорення:

1. Чи є Цілі сталого розвитку (ЦСР) ООН утопічними чи реалістичним планом дій для світової спільноти?
2. У чому полягає сутність концепції «меж зростання» та як вона впливає на сучасну макроекономічну політику держав?
3. Конфлікт інтересів «Північ-Південь» у контексті розподілу фінансової відповідальності за екологічні збитки.

Питання для самоконтролю:

1. У якому році та в якому документі було вперше офіційно сформульовано поняття «сталий розвиток»?
2. Назвіть три основні складові (тріаду) концепції сталого розвитку.

3. Які ЦСР безпосередньо стосуються екологічного виміру світової економіки?

Практичне завдання

Аналітично-компаративний кейс. Користуючись офіційним порталом ООН, оберіть дві країни з різним рівнем економічного розвитку (наприклад, Норвегію та Бангладеш). Проаналізуйте їхній прогрес за останні 5 років щодо досягнення ЦСР 12 (Відповідальне споживання та виробництво) та ЦСР 13 (Боротьба зі зміною клімату).

Скласти порівняльну таблицю за 3–4 ключовими індикаторами та написати аналітичний висновок (до 2 сторінок) щодо того, як рівень ВВП країни корелює з її здатністю фінансувати «зелені» трансформації.

Джерела:

1. Платформа знань про ЦСР (ООН). URL: <https://sdgs.un.org/>
2. База даних індикаторів ЦСР. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/dataportal/>
3. Звіт про сталий розвиток (Sustainable Development Report). URL: <https://www.sustainabledevelopment.report/>
4. Офіційний сайт Римського клубу. URL: <https://www.clubofrome.org/>

Практичне заняття 2. Глобальні екологічні проблеми як детермінанти світової політики

Мета: Навчитися аналізувати масштаб і наслідки кліматичних змін, деградації біосистем та виснаження ресурсів як чинників, що трансформують геополітичну карту світу та світогосподарські зв'язки.

План практичного заняття:

1. Глобальне потепління та зміна клімату: економічні втрати та загрози для світової торгівлі.
2. Проблема транскордонного забруднення та дефіциту природних ресурсів (прісна вода, рідкоземельні метали).
3. Екологічна міграція та екологічні конфлікти як нові виклики міжнародній безпеці.

Питання для обговорення:

1. Які сектори світової економіки зазнають найбільших фінансових втрат від глобальних змін клімату?
2. «Водні війни» майбутнього: геополітичні ризики розподілу транскордонних водних ресурсів.
3. Хто є легітимним суб'єктом відповідальності за транскордонне екологічне забруднення в міжнародному праві?

Питання для самоконтролю:

1. Що таке «глобальні спільні блага» (Global Commons) та які об'єкти до них належать?
2. Які регіони світу є найбільш вразливими до появи феномену «кліматичних біженців»?
3. Як пов'язані енергетична безпека держави та екологічні обмеження?

Практичне завдання

Моделювання екологічного конфлікту (Кейс-стаді). Проаналізуйте ситуацію навколо будівництва та експлуатації ГЕС «Відродження» (GERD) Ефіопією на річці Блакитний Ніл та її вплив на економічну та екологічну безпеку Єгипту і Судану.

Підготувати позиційну записку (Position Paper) від імені однієї зі сторін (Ефіопія, Єгипет або Судан) для розгляду в Раді Безпеки ООН. Записка має містити екологічне обґрунтування, оцінку економічних збитків/вигод та пропозицію компромісного міжнародного консорціуму з управління водними ресурсами.

Джерела:

1. Інтерактивна карта екологічної справедливості (EJAtlas). URL: <https://ejatlas.org/>
2. Світовий економічний форум (WEF). URL: <https://www.weforum.org/publications/>
3. Портал кліматичних знань Світового банку. URL: <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/>
4. Інститут екологічної безпеки (IES). URL: <https://www.envirosecurity.org/>

Практичне заняття 3. Міжнародно-правовий та інституційний механізми екологічного регулювання

Мета: Дослідити систему міжнародних інституцій та правових актів, що регулюють природоохоронну діяльність на глобальному рівні, та оцінити їхню ефективність.

План практичного заняття:

1. Інституційна архітектура ООН у сфері екології: ЮНЕП (UNEP), Комісія зі сталого розвитку.
2. Роль Світового банку, МВФ та Світової організації торгівлі (СОТ) у фінансуванні та регулюванні екологічних програм.
3. Аналіз багатосторонніх екологічних угод (БЕУ) та правових механізмів їх реалізації.

Питання для обговорення:

1. Чому СОТ часто критикують екологічні організації, і як вирішуються спори між правилами вільної торгівлі та екологічними обмеженнями?
2. Чи має ЮНЕП достатній політичний інструментарій для примусу держав до виконання екологічних зобов'язань?
3. Ефективність міжнародно-правових санкцій за порушення глобальних екологічних конвенцій.

Питання для самоконтролю:

1. Які функції виконує Глобальний екологічний фонд (GEF)?
2. Сформулюйте зміст принципу «забруднювач платить» у міжнародному екологічному праві.
3. Які основні багатосторонні угоди регулюють збереження біорізноманіття та поводження з небезпечними відходами (Базельська, Роттердамська конвенції)?

Практичне завдання

Юридично-економічний аналіз торговельного спору. Дослідіть реальний історичний спір у межах СОТ: «США проти Мексики щодо тунця та дельфінів» (US-Tuna/Dolphin) або «ЄС проти Канади щодо відновлюваної енергетики».

Визначити, які саме статті ГАТТ/СОТ були порушені, у чому полягав конфлікт між захистом довкілля та принципом вільної торгівлі, і яке рішення ухвалив Орган з урегулювання суперечок СОТ. Оформити у вигляді аналітичної довідки (схеми)

«Прецедентне право СОТ в екологічних спорах».

Джерела:

1. Офіційний сайт ЮНЕП (UNEP). URL: <https://www.unep.org/>
2. Глобальний екологічний фонд (GEF). URL: <https://www.thegef.org/>
3. СОТ та довкілля (WTO Environment). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_e.htm
4. База даних екологічного права (ECOLEX). URL: <https://www.ecolex.org/>

Практичне заняття 4. Кліматична дипломатія та геополітика: від Кіотського протоколу до Паризької угоди

Мета: Проаналізувати еволюцію міжнародного кліматичного режиму, стратегії ключових країн-емітентів парникових газів та сучасні інструменти кліматичної дипломатії.

План практичного заняття:

1. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) та механізми Кіотського протоколу.
2. Паризька кліматична угода: Національно визначені внески (НВВ) країн та архітектура кліматичного фінансування.
3. Конференції сторін (COP): аналіз рішень останніх самітів та позицій глобальних лідерів.

Питання для обговорення:

1. Чому гнучкі механізми Кіотського протоколу (наприклад, торгівля квотами) продемонстрували низьку ефективність в довгостроковій перспективі?
2. Аналіз «вуглецевого егоїзму» великих держав: баланс між національними економічними інтересами та кліматичними зобов'язаннями.
3. Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund): проблеми наповнення та розподілу ресурсів.

Питання для самоконтролю:

1. Чим принципово відрізняється підхід Паризької угоди від підходу Кіотського протоколу щодо зобов'язань країн?
2. Що таке «Національно визначений внесок» (НВВ/NDC) держави?

3. Яка головна температурна мета визначена в Паризькій кліматичній угоді?

Практичне завдання

Розрахунково-аналітична вправа на основі Національно визначених внесків (НВВ). Ознайомтесь із поточним Національно визначеним внеском (NDC) України до Паризької угоди. Порівняйте його з показниками NDC будь-якої країни ЄС (наприклад, Польщі або Німеччини).

Розрахувати відсоткову різницю в амбіціях щодо скорочення викидів CO₂ до 2030 року відносно базового року. Оцінити, які галузі промисловості України (енергетика, транспорт, сільське господарство) мають зазнати найбільшої трансформації для виконання цих умов.

Джерела:

1. Сайт РКЗК ООН (UNFCCC). URL: <https://unfccc.int/>
2. Climate Action Tracker .URL: <https://climateactiontracker.org/>
3. Міжурядова група експертів зі зміни клімату (IPCC). URL: <https://www.ipcc.ch/>
4. Зелений кліматичний фонд (GCF). URL: <https://www.greenclimate.fund/>

Практичне заняття 5. Екологічна політика провідних акторів світової політики та місце України в ній

Мета: Оцінити та порівняти екологічні стратегії США, КНР, ЄС, а також проаналізувати інтеграцію України у глобальний та європейський кліматичний простір.

План практичного заняття:

1. Екологічна та енергетична стратегія США (зміна курсів адміністрацій, закон IRA).
2. Політика КНР: досягнення «вуглецевої нейтральності» до 2060 року проти індустріального домінування.
3. Екологічні зобов'язання України в межах Угоди про асоціацію з ЄС та процесу набуття членства.

Питання для обговорення:

1. Екологічне лідерство ЄС: це реальний захист планети чи прихований інструмент підвищення конкурентоспроможності європейського бізнесу?
2. Як геополітичне суперництво між США та Китаєм впливає на ефективність глобальних кліматичних переговорів?
3. Виклики повоєнного екологічного відновлення України відповідно до європейських стандартів.

Питання для самоконтролю:

1. Який термін досягнення кліматичної нейтральності задекларовано Європейським Союзом?
2. Які органи державної влади відповідають за формування екологічної політики в Україні?
3. Як військова агресія РФ проти України вплинула на виконання нашою державою кліматичних зобов'язань?

Практичне завдання

Сценарний аналіз геополітичних стратегій. Проаналізуйте Американський закон про зниження інфляції (Inflation Reduction Act - IRA) у частині субсидування чистих технологій та водневої стратегії КНР.

Підготувати SWOT-аналіз для європейського бізнесу, який опиняється під тиском субсидіарної політики США та Китаю. Запропонувати 3 контрзаходи, які може вжити Європейська Комісія для збереження своїх «зелених» виробництв.

Джерела:

1. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
2. Агентство з охорони довкілля США (EPA). URL: <https://www.epa.gov/>
3. Міністерство екології та довкілля КНР. URL: <https://english.mee.gov.cn/>
4. Офіційна екологічна платформа України «ЕкоЗагроза». URL: <https://eco-threat.gov.ua/>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Екологізація світової економіки та міжнародних економічних відносин

Практичне заняття 6. «Зелена» та циркулярна економіка як нові моделі глобального господарювання

Мета: Опрацювати практичні аспекти трансформації традиційних лінійних бізнес-моделей у циркулярні та дослідити інструменти стимулювання «зеленого» зростання на макро- та мікрорівнях.

План практичного заняття:

1. Концепція циркулярної економіки (економіки замкненого циклу): принципи 3R/5R (Reduce, Reuse, Recycle тощо).
2. Еко-інновації та «зелені» технології в промисловості та енергетиці світових країн.
3. Державна політика стимулювання декарбонізації: екологічні податки, субсидії, реформа субсидування викопного палива.

Питання для обговорення:

1. Чи здатна циркулярна економіка повністю замінити лінійну модель без зниження стандартів споживання населення?
2. Кейс-стаді: успішні приклади впровадження безвідходного виробництва у країнах Скандинавії.
3. Проблема «зеленого камуфляжу» (Greenwashing) на державному рівні.

Питання для самоконтролю:

1. У чому різниця між поняттями «зелена економіка» та «циркулярна економіка»?
2. Назвіть основні види екологічних податків, що використовуються в країнах ЄС.
3. Що таке екологічний слід (Ecological Footprint) і як він розраховується?

Практичне завдання

Реінжиніринг бізнес-моделі (Бізнес-кейс). Візьміть за основу традиційну лінійну компанію з виробництва швидкої моди (наприклад, H&M або Zara) або побутової електроніки. Переформатуйте її модель за принципами циркулярної економіки

(принципи *Refuse, Rethink, Reduce, Reuse, Repair, Refurbish, Remanufacture, Repurpose, Recycle*).

Скласти оновлену карту створення вартості (Value Chain Mapping), де показати, як саме компанія може монетизувати повернення відходів у виробництво та які нові ринки (наприклад, лізинг одягу чи техніки) вона може відкрити.

Джерела:

1. Фонд Еллен Макаптур (Ellen MacArthur Foundation). URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/>
2. Платформа зеленого зростання ОЕСР (OECD). URL: <https://www.oecd.org/en/topics/green-growth.html>
3. Глобальна мережа екологічного сліду (Footprint Network). URL: <https://www.footprintnetwork.org/>

Практичне заняття 7. Європейський зелений курс (European Green Deal) та його вплив на міжнародну торгівлю.

Механізм СВМ

Мета: Набути навичок аналізу впливу регуляторної політики ЄС на структуру та динаміку міжнародних торговельних потоків із фокусом на транскордонне вуглецеве регулювання.

План практичного заняття:

1. Цілі, стратегії та фінансові інструменти Європейського зеленого курсу (EGD).
2. Система торгівлі викидами ЄС (EU ETS) як основа ринкового регулювання CO₂.
3. Механізм вуглецевого коригування імпорту (СВМ): архітектура, етапи впровадження, сектори охоплення.

Питання для обговорення:

1. Чи є СВМ формою прихованого екологічного протекціонізму, що суперечить нормам СОТ?
2. Аналіз ризиків для українських експортерів (металургія, цемент, добрива, електроенергія) від повноцінного запуску СВМ.
3. Як треті країни (наприклад, Туреччина, Індія) адаптують своє законодавство до вимог СВМ?

Питання для самоконтролю:

1. Які сектори промисловості першими потрапили під дію регулювання СВАМ?
2. Що таке «витік вуглецю» (Carbon Leakage)?
3. Коли розпочався перехідний (декларативний) період впровадження СВАМ в ЄС?

Практичне завдання

Розрахунок вуглецевого коригування (Імітаційне моделювання). Умовне українське металургійне підприємство експортує до ЄС 100 000 тонн сталі на рік. Питомі викиди підприємства становлять 2,1 тонни CO₂ на тонну сталі. Середня європейська ставка за квоти в системі EU ETS становить 80 євро за тонну, а безкоштовні квоти в ЄС для цього сектору скорочено на 20%.

Розрахувати орієнтовну суму податку СВАМ, яку доведеться сплатити імпортеру в ЄС, та визначити, на скільки відсотків зросте собівартість української сталі на європейському ринку. Запропонувати технологічне рішення для зниження цього фінансового тиску.

Джерела:

1. Європейська Комісія: European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
2. Офіційний портал Європейського Союзу про СВАМ. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en
3. Центр економічного відновлення (ЦЕВ). URL: <https://recovery.org.ua/>

Практичне заняття 8. Екологічні стандарти у діяльності ТНК. Концепція ESG

Мета: Дослідити трансформацію корпоративних стратегій транснаціональних корпорацій (ТНК) під впливом екологічних вимог та навчитися оцінювати нефінансову звітність компаній за критеріями ESG.

План практичного заняття:

1. Корпоративна соціально-екологічна відповідальність ТНК в умовах глобалізації.
2. Стандарти ESG (Environmental, Social, Governance): сутність, рейтингові агентства та методології оцінки.
3. Аналіз екологічних звітів (Sustainability Reports) провідних міжнародних брендів (кейс-метод).

Питання для обговорення:

1. Чи є впровадження ESG-критеріїв щирим прагненням ТНК зберегти довілля, чи це вимога виживання на фінансових ринках?
2. Проблема перенесення екологічно брудних виробництв ТНК до країн «екологічних гаваней» (забруднювальний аутсорсинг).
3. Як інвестори використовують ESG-рейтинги при формуванні портфелів цінних паперів?

Питання для самоконтролю:

1. Що означає кожна літера в аббревіатурі ESG?
2. Які міжнародні стандарти використовуються для складання звітності зі сталого розвитку (наприклад, GRI)?
3. Що таке «зелений камуфляж» (Greenwashing) компаній та як його розпізнати?

Практичне завдання

Екологічний аудит нефінансової звітності (ESG-скринінг). Оберіть відому ТНК (наприклад, *Apple, Nestlé, Unilever, BMW*). Знайдіть на їхньому офіційному сайті останній Звіт зі сталого розвитку (Sustainability Report / ESG Report).

Провести експертну оцінку екологічного блоку (літера "E" в ESG): які цілі ставить компанія щодо Scope 1, Scope 2 та Scope 3 (прямі та непрямі викиди), чи використовує вона відновлювану енергію та як мінімізує використання пластику. Оцінити компанію за шкалою від 1 до 10 на предмет наявності ознак грінвошингу (greenwashing).

Джерела:

1. Глобальна ініціатива звітності (GRI). URL: <https://www.globalreporting.org/>
2. Принципи відповідального інвестування ООН (UN PRI). URL: <https://www.unpri.org/>

3. Рейтингове агентство MSCI (ESG Ratings). URL: <https://www.msci.com/our-solutions/esg-investing/esg-ratings-climate-search-tool>

Практичне заняття 9. Міжнародний ринок екологічних товарів, послуг та технологій. Зелені інвестиції та фінанси

Мета: Ознайомитися зі структурою глобального ринку екологічних товарів та сучасними інструментами «зеленого» фінансування.

План практичного заняття:

1. Структура та динаміка міжнародного ринку екологічних товарів та послуг (РЕТП).
2. Зелені облігації (Green Bonds): механізм емісії, стандарти (CBI, ICMA) та світові лідери з випуску.
3. Екологічне страхування та роль венчурного капіталу в розвитку CleanTech.

Питання для обговорення:

1. Які бар'єри існують для вільної торгівлі екологічними товарами в межах СОТ?
2. Чому ринок зелених облігацій демонструє експоненційне зростання, попри складні процедури верифікації?
3. Європейська зелена таксономія (EU Taxonomy): як вона визначає, які інвестиції дійсно є «екологічними»?

Питання для самоконтролю:

1. Які фінансові інструменти відносять до категорії «сталого фінансування» (Sustainable Finance)?
2. Хто випустив першу у світі зелену облігацію і в якому році?
3. Що таке «кліматичні деривативи» та для чого вони використовуються?

Практичне завдання

Розробка інвестиційного тизеру для Green Bond. Уявіть, що ви є фінансовим радником муніципалітету великого міста (або великої енергетичної компанії), яка планує залучити 50 мільйонів доларів через випуск зелених облігацій на будівництво заводу з переробки біомаси або модернізацію міського електротранспорту.

Розробити базову структуру випуску (Green Bond Framework) відповідно до принципів ICMA (International Capital Market Association): 1) Використання коштів; 2) Процес оцінки та відбору проєктів; 3) Управління коштами; 4) Звітність про екологічний ефект (KPI).

Джерела:

1. Ініціатива кліматичних облігацій (Climate Bonds Initiative). URL: <https://www.climatebonds.net/>
2. Міжнародна асоціація ринків капіталу (ICMA). URL: <https://www.icmagroup.org/sustainable-finance/>
3. Європейська зелена таксономія (EU Taxonomy). URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/eu-taxonomy-sustainable-activities_en

**Практичне заняття 10. Екологічні аспекти
зовнішньоекономічної безпеки України та зелена
модернізація МЄВ (Частина 1)**

Мета: Проаналізувати поточний стан екологічної безпеки України в контексті її зовнішньоекономічних зв'язків та визначити пріоритети державної екологічної політики.

План практичного заняття:

1. Оцінка екологічної складової економічної безпеки України.
2. Структура українського експорту та його вразливість до глобальних екологічних обмежень.
3. Інтеграція екологічних маркерів у національні стратегії відновлення (план Ukraine Facility тощо).

Питання для обговорення:

1. Як гармонізувати екологічні стандарти України з європейськими без критичного падіння темпів промислового виробництва під час відбудови?
2. Чи може Україна стати європейським хабом «зеленого» водню та відновлюваної енергетики?

Питання для самоконтролю:

1. Які зобов'язання взяла на себе Україна щодо декарбонізації енергетичного сектору?

2. Яку роль відіграє «зелений» тариф у розвитку ВДЕ в Україні?
3. Що таке екологічний аудит зовнішньоекономічної діяльності?

Практичне завдання

Стратегічний аналіз (Побудова дорожньої карти). На основі аналізу руйнувань промислового та енергетичного секторів України внаслідок бойових дій, визначте топ-3 сектори, які потребують негайної «зеленої» модернізації в межах євроінтеграції.

Розробити концептуальну схему «Зеленого відновлення» (Green Recovery Plan) для обраного сектору (наприклад, цементна промисловість або енергомережі), узгоджену з вимогами регламентів ЄС та фінансовими інструментами програми *Ukraine Facility*.

Джерела:

1. Платформа Ukraine Facility (Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>
2. Аналітичний центр DiXi Group URL: <https://dixigroup.org/>
3. Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: <https://ecoaction.org.ua/>

Практичне заняття 11. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів та кейсів (Частина 2 теми 10)

Мета: Публічна апробація результатів самостійної роботи магістрів, розвиток навичок наукової дискусії, ведення екологічних переговорів та розробки прикладних рекомендацій для бізнесу/держави.

План практичного заняття:

1. Презентація та захист індивідуальних науково-дослідних завдань (ІНДЗ) або командних кейс-досліджень.
2. Проведення імітаційної гри / круглого столу (наприклад, «Моделювання кліматичних переговорів COP: узгодження глобального вуглецевого податку» або «Засідання ради директорів ТНК щодо проходження ESG-аудиту»).

3. Підбиття підсумків курсу, оцінювання результатів навчання.

Питання для обговорення (у межах дискусії):

1. Які компроміси між економічним зростанням країни та збереженням глобального клімату є найбільш справедливими?
2. Майбутнє міжнародних екологічних відносин: посилення глобального примусу чи перехід до фрагментованих регіональних «зелених блоків»?

Питання для самоконтролю:

1. Які ключові аргументи ви використали для захисту вашої стратегії декарбонізації (відповідно до теми ІНДЗ)?
2. Які аналітичні інструменти (SWOT, PEST, оцінка ризиків) є найбільш ефективними для аналізу екологічних факторів у МЕВ?
3. Які компетенції, отримані під час курсу, є найважливішими для вашої майбутньої професійної діяльності як магістра з МЕВ?

Практичне завдання

Публічний захист та участь у дебатах. Презентація результатів наскрізного дослідження, що виконувалося протягом семестру (наприклад, аналіз кліматичної стратегії окремої країни або оцінка готовності галузі до СВМ).

Мультимедійна презентація (до 7 хвилин) + участь у ролі офіційного опонента/рецензента до проєкту колеги (підготовка 2 критичних запитань за суттю дослідження).

4. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне науково-дослідне завдання (ІНДЗ) є самостійною науково-дослідною роботою здобувача другого (магістерського) рівня, що виконується в позааудиторний час. Виконання ІНДЗ має на меті поглиблення теоретичних знань, набуття навичок самостійного пошуку, критичного аналізу та статистичної обробки інформації у сфері глобальної екологічної політики та «зеленої» трансформації міжнародних економічних відносин.

Тематика ІНДЗ (на вибір студента)

Здобувач має право обрати одну із запропонованих тем або запропонувати власну, яка узгоджується з провідним викладачем курсу та відповідає предмету дисципліни:

1. Вплив механізму вуглецевого коригування імпорту (СВАМ) ЄС на конкурентоспроможність металургійного сектору України.

2. Стратегії декарбонізації транснаціональних корпорацій (на прикладі конкретної компанії автомобільного чи ІТ-сектору).

3. Еволюція міжнародного кліматичного режиму: порівняльний аналіз Кіотського протоколу та Паризької кліматичної угоди.

4. Кліматична дипломатія США: трансформація екологічного курсу за різних президентських адміністрацій та закон IRA.

5. Стратегія «вуглецевої нейтральності» Китаю до 2060 року: баланс між індустріальним лідерством та екологічними зобов'язаннями.

6. Європейський зелений курс (European Green Deal) як чинник трансформації зовнішньої торгівлі третіх країн.

7. Інтеграція ESG-критеріїв (Environmental, Social, Governance) у стратегії міжнародного портфельного інвестування.

8. Ринок зелених облігацій (Green Bonds) як інструмент залучення фінансування для екологічних проєктів у країнах, що розвиваються.

9. Роль Світової організації торгівлі (COT) у вирішенні міжнародних екологічних та торговельних суперечок.

10. Концепція циркулярної економіки: досвід впровадження моделі «замкненого циклу» в країнах ЄС.

11. Геополітичні та економічні ризики дефіциту глобальних спільних благ (прісна вода, стратегічні ресурси).

12. Повоєнна «зелена» реконструкція України: фінансові інструменти програми Ukraine Facility та екологічні вимоги ЄС.

13. Феномен «екологічного демпінгу» в міжнародній торгівлі та методи протидії йому.

14. Міжнародний ринок технологій відновлюваної енергетики (ВДЕ): аналіз конкурентного середовища та глобальних ланцюгів постачання.

15. Європейська зелена таксономія (EU Taxonomy) та її вплив на перерозподіл міжнародних інвестиційних потоків.

16. Транскордонне екологічне забруднення та міжнародно-правові механізми компенсації збитків (на прикладі наслідків воєнних дій або техногенних катастроф).

17. Роль екологічних стандартів та маркування у забезпеченні конкурентоспроможності товарів на світових агропродовольчих ринках.

18. Глобальний ринок квот на викиди парникових газів: порівняльний аналіз європейської системи (EU ETS) та регіональних ринків (США, Китай).

19. Екологічна міграція та поява «кліматичних біженців» як новий виклики для світової політики та економічної стабільності регіонів.

20. Концепція «зеленого камуфляжу» (Greenwashing) у діяльності ТНК та міжнародні механізми аудиту корпоративної звітності сталого розвитку.

Структура дослідження

ІНДЗ повинно мати чітку логіку викладу матеріалу та містити такі структурні елементи:

- Титульний аркуш
- Зміст (із зазначенням номерів початкових сторінок усіх розділів та підрозділів).
- Вступ (обґрунтування актуальності обраної теми; визначення мети та завдань дослідження; визначення об'єкта та предмета дослідження; зазначення методів дослідження (компаративний, статистичний, SWOT-аналіз тощо).
- Основна частина (12–15 сторінок), яка зазвичай складається з трьох логічних розділів:

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження. Розгляд концептуальних підходів, міжнародно-правової бази або сутності екологічних інструментів у межах теми.

Розділ 2. Аналіз сучасного стану та глобальних трендів. Дослідження динаміки, статистичних даних (баз Світового банку, ООН, ОЕСР), огляд реальних кейсів держав чи ТНК. Обов'язковим є використання графічного матеріалу (діаграми, графіки, таблиці).

Розділ 3. Перспективи розвитку та рекомендації. Прогнозування наслідків аналізованого явища, оцінка ризиків та можливостей

для України чи міжнародного бізнесу, розробка практичних рекомендацій.

- Висновки (узагальнені результати дослідження, сформульовані відповідно до поставлених у вступі завдань).

- Список використаних джерел: щонайменше 10–15 найменувань, включно з офіційними міжнародними аналітичними звітами та інтернет-ресурсами. Усі джерела мають бути оформлені за чинним стандартом ДСТУ 8302:2015 або за стилем APA (American Psychological Association).

- Додатки (за наявності - великі таблиці, громіздкі статистичні дані, копії міжнародних документів тощо).

Технічні вимоги до оформлення

Робота виконується державною (українською) мовою та має відповідати загальним вимогам до оформлення наукових робіт:

Обсяг роботи: 15–20 сторінок друкованого тексту (без урахування списку джерел та додатків). Текстовий редактор: Microsoft Word. Шрифт: Times New Roman, кегль (розмір) -14 (для таблиць та підписів рисунків допускається кегль 12). Міжрядковий інтервал: 1,5. Абзацний відступ: 1,25 см (стандартний, не допускається використання клавіші "Space" або "Tab"). Поля сторінки: ліве - 30 мм; праве -10 мм; верхнє - 20 мм; нижнє -20 мм. Нумерація сторінок: арабськими цифрами у правому верхньому кутку. Посилання на джерела: оформлюються у квадратних дужках по тексту із зазначенням номера джерела у списку та сторінки (наприклад: [4, с. 12] або [7], якщо посилання на електронний ресурс загалом).

5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Довідник з екополітики. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/dovidnyk-z-ekopolityky>
2. Бохан А. В. Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 456 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/65d2b30193a2e6012e319eaa2b4a1f87.pdf>
3. Владимірова О. Г. Міжнародна екологічна діяльність. Одеса : Одеський державний екологічний університет, 2023. 103 с. URL: <http://eprints.library.odku.edu.ua/id/eprint/11855>
4. Дучик С. Д., Багрій К. Л. Екологічний виклик сучасному глобальному світу в економічному вимірі : колективна монографія / за ред. С. Д. Лучик. Чернівці : ВІЦ «Місто», 2016. 296 с. URL: https://chite.edu.ua/ua/content/download/nayka/monography/ekol_vi_klik_2016.pdf
5. Екологічний вимір держави добробуту : монографія / Козюк В. В., Длугопольський О. В., Гайда Ю. І., Івашук Ю. П., Шиманська О. П., Возний К. З., Длугопольська Т. І. / за наук. ред. В. В. Козюка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019, 224 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi61/0045482.pdf>
6. Зелена трансформація та стала біоекономіка: монографія / за наук. ред. А. А. Олешко, О. Ю. Будякової. Київ : КНУТД, 2024. 496 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/27008/1/ZTSB_mono_2_024.pdf
7. Ладиченко В. В., Гиренко І. В., Головка Л. О., Вітів В. А. Екологічна політика і право ЄС : навч. посіб. К. : Видавничий центр НУБіП України. 2019. 363 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049272.pdf>
8. Оцінка впливу на довкілля: впровадження природоохоронних практик та кліматичної політики ЄС :

навчальний посібник / О. С. Мельник та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2022. 164 с. URL:

<https://discovery.kpi.ua/Record/000642489>

9. Резнікова Н. В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин. К. : Вістка, 2016. 216 с.

10. Світова економіка : підручник / за ред. О. А. Довгаль ; 2-ге вид., перероб. та доп. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2025. 532 с.

URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/23291>

11. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти [Електронний ресурс] : підручник / І. Л. Якименко, Л. П. Петрашко, Т. М. Димань, О. М. Салавор, Є. Б. Шаповалов, М. А. Галабурда, О. В. Ничик, О. В. Мартинюк. К. : НУХТ, 2022. 337 с. URL:

https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/strategiia_staloho.pdf

Допоміжна література

12. Жемба А. Й., Шергіна Л. А. Інституційно-фінансові механізми формування екологічної стратегії в контексті зеленої трансформації світової економіки. *Вісник НУВГП. Сер. «Економічні науки»*. 2025. Вип. 4(112). 2025. С. 98–115. URL: <https://doi.org/10.31713/ve420258>

13. Жемба А. Й., Шергіна Л. А., Канівець Т. О. Екологічна модернізація міжнародної логістики як чинник розвитку підприємництва в умовах глобальних трансформацій. *Вчені записки* : зб. наук. пр. 2025. № 41(4). С. 471–486. URL: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.41.25.04.33.231.237

14. Зміни клімату та декарбонізація промислового сектору : підруч. / О. Я. Тверда та ін. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. 149 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/65671>

15. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посібник. Київ : АграрМедіа, 2025. 471 с. URL:

<http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8516>

16. Паризька угода (ратифікація від 14.07.2016). № 995_161. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#n3
17. Якименко І. Л., Салавор О. М., Шаповалов Є. Б. Екологічна політика та технічне регулювання Європейського Союзу : навч. посіб. К. : НУХТ, 2022. 157 с. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0bd60416-0814-42b9-b33c-7bb4c08c56bd/EU_Environmental_Policy_Textbook_Kyiv_NUFT_2022_Final.pdf
18. Shergina L. A., Zhemba A. Y. The Role of Ukraine in the Process of Creating a Global System of Environmental Safety. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога* : зб. наук. пр. [Електронний ресурс]. Україна, Київ : КНЕУ, 2023. URL: https://drive.google.com/file/d/1t1HqV-e0Vq6Pe_SnjAXZefBAoNrgN09t/view
19. Zhemba A. Environmental and energy security component of international economic relations. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. «Економічні науки»*. 2021. № 2 (94). С. 31–45. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/23821/>

Інформаційні ресурси

1. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] : закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII [із змінами та доп., внесеними законами України]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
3. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
4. Офіційний сайт Global Nest. URL: <https://www.gnest.org/>
5. Офіційний сайт Всесвітнього фонду дикої природи. URL: <https://wwf.org/>

6. Офіційний сайт Глобальної мережі екологічного маркування. URL: <https://www.globalecolabelling.net/>
7. Офіційний сайт глобального екологічного фонду. URL: <http://www.gefua.net/uk/topics/gef/56-2011-09-08-07-11-13.html>
8. Офіційний сайт Грінпіс. URL: <https://www.greenpeace.org/global/>
9. Офіційний сайт Європейської агенції довкілля. URL: <https://www.greenpeace.org/global/>
10. Офіційний сайт Інституту всесвітнього спостереження. URL: <http://www.worldwatch.org/>
11. Офіційний сайт Міжнародного союзу охорони природи. URL: <https://www.iucn.org/>